

TÜRK DÜNYASI VE HUKUK

Ali KARAGÜLMEZ¹

(Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Türkiye)

GİRİŞ

“Medeniyet, Kültürler Arası İletişim ve Türk Dünyası” oturum başlığı altında “Türk Dünyası ve Hukuk” konusu anlatılacaktır.

Geniş bir anlam içeren hukuk kavramı, burada mevzuatı oluşturan başta “anayasa” ve “kanun” yapım faaliyetlerinde işbirliği ile hukuk kurallarının uygulanmasında karşılıklı tecrübelerin paylaşımı ve ilişkilerin artırılması konuları bağlamında ele alınacaktır.

Esasında bu sempozyumun konu başlıklarının tümünün, Türk Dünyasını oluşturan devletlerarasında hukuk alanındaki işbirliği ve uygulamadaki karşılıklı tecrübelerin paylaşımı ile doğrudan ilgili olduğu düşünülmektedir.

Birinci Bölüm

Kanun Yapım Faaliyetlerinde İşbirliği

1. Hukukun Önemi

Hukuk, tarihi gelişim süreci içinde insanlık tarihinde yerleşik düzene geçildikten sonra göçebe hayattaki soy, sop ve aşiret gibi bağların yerini alan temel olgulardan birisi haline gelmiştir².

Devlet resmi bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır ve öyle faaliyet gösterir. Devlet mekanizmasında faaliyet gösteren kişiler ve onların kararları, devletin kurum ve makamlarının güç ve yetkilerini temsil eder. Devletin kendi faaliyetlerinde eşgüdümü sağlaması ve yönlendirmesi, bu faaliyetlerde bulunacak standartları tanımlayan, nedenlerini açıklayan genel kuralların oluşturulmasını gerektirir. Kamu hukukunun büyük bir bölümü bu vazgeçilmez kuralları koyma, emir verme, ölçüt belirleme, faaliyetleri yönlendirme sürecinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kanun, uzun dönemde siyasal faaliyetlerin kesin ve etkin bir biçimde yönlendirilip düzenlenmesini sağlar ve devletin gücünü oluşturan yönetime güvenilir bir planlama ortamı hazırlar. Bu nedenle de “kanun” teknik olarak hükmetmenin en yetkin biçimidir³.

¹ Raportör-Hâkim, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi

² İbni Haldun, Mukaddime, (Çev. Zâkir Kadiri Ugan), İstanbul, 1954, C.I, s.375-376.

³ Gianfranco Poggi, Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım, İstanbul 2002, s.124

Hukukun en başta anayasa, kanun olmak üzere kurallara dönüştürüldüğü mevzuat ise bir devletin temel yapısının, düzeninin ve uygulamalarının kaynağını oluşturmaktadır. Bugün yönetim şekli ne olursa olsun hukuk kurallarından oluşan mevzuata sahip olmayan bir devlet bulunmamaktadır.

Globalleşen dünyada tek başına ayakta kalabilen ya da kendi kendisine yetelebilir bir devletten söz etmek de güçtür. Bu bağlamda kimi devletlerin bir araya gelerek farklı boyutlarda işbirliğine gittikleri, belirli oluşumlar sağladıkları görülmektedir. Bu işbirliği ve oluşumların dayanaklarının önemli bir kısmını hukuk alanında işbirliği, ortak hukuk yapısı ve hukuk uygulamaları oluşturmaktadır. Hukuk dışındaki pek çok alandaki işbirliğinin de bir şekilde hukuk ile bağı bulunmamaktadır.

2. Kanunlaşma Hareketleri

Devletlerarası ilişkilerde, anayasa, kanun ve diğer hukuk kurallarının, bir ya da birden fazla devletin mevzuatından yararlanılarak veya diğer bir devlet tarafından ihdas edilmesi faaliyetlerine girişildiği bilinen bir gerçektir. Bu tür hukuk normu yapma temeline dayanan işbirliklerinde, çoğu zaman, katkı sağlayan devlet ile katkı alan devletin, farklı dil, farklı kültür, farklı tarihi geçmiş ve farklı sosyal yapıya sahip oldukları görülmektedir. Bu farklılıklar ise ne kadar verimli ve uyumlu işbirliği çalışmaları gerçekleştirilse dahi, özünde eksiktir ve yetersizdir.

Aynı dil, aynı kültür, aynı tarihi geçmiş ve benzer sosyal yapıya sahip Türk Dünyasını oluşturan devletlerarasında hukuk normu yapma konusundaki işbirliklerinde ise belirtilen eksiklik ve yetersizlikler söz konusu olmayacaktır. Büyük Devlet Adamı Haydar Aliyev'in dediği gibi, ayrı devletler olmamıza rağmen aslında tek bir milletiz. Üstelik “çok devlet, tek yürek” ekseninde tahminlerin ötesinde ekstra faydalar ve kazanımlar elde edilmesi hiç de zor değildir.

Tarihinde, “yazılı olmayan kuralları” geniş coğrafyalarda uzun süre uygulamada büyük başarılar elde etmiş olan Türk Dünyası bu potansiyele sahiptir ve bunun farkına varılarak yeni somut adımlar atılmalı, bunun yöntemleri geliştirilmeli, hukuk alanındaki teorik ve pratik tecrübeler paylaşılmalı, bu kapsamdaki uygulamalar artırılmalıdır.

2.1. Kanun Yapım Çalışmaları

2.1.1. İhtiyaçların Belirlenmesi

Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün belirttiği gibi “bugünün ihtiyaçlarına uygun kanun yapmak ve onu iyi uygulamak refah ve ilerleme sebeplerinin en önemlilerindendir”.

Türk Dünyasını oluşturan devletler, başta anayasa ve kanun bazında değişik metotlarla kendi durumlarının ihtiyaç analizlerini (güncelleyerek) yapabilir; eksikliği duyulan kurallar ile değiştirilmesi gereken (olan hukuktaki) mevcut hükümleri belirleyebilirler. Daha sonra, düzenleme ihtiyacı duyulan konularda, olan hukuk ve uygulamalardan yararlanabilmek için işbirliği faaliyetlerine geçilebilir.

2.1.2. Uygulanan Yöntemler

Kanun yapım faaliyetleri, hukuk alanındaki en zor işlerin başında gelmektedir. Burada bir taraftan hukuki ve teknik donanım gerekirken, diğer taraftan ise teorik ve pratik tecrübeye ihtiyaç bulunmaktadır. Kanun yapımı, çalışılan konunun kapsam ve özelliklerine göre değişik yöntemlerle gerçekleştirilmektedir:

Geniş kapsamlı kanun taslaklarının hazırlanmasında, bilim adamlarından, hukukçulardan, uygulayıcılardan, konusuna göre ilgili sahanın uzmanlarından ve bürokratlardan oluşan komisyonlar kurulması yaygın uygulamalardandır. Bir alanda kurulan kanun yapım komisyonu, sürekli ya da periyodik olarak bir takvim çerçevesinde kanun taslağını hazırlamaktadır. Hazırlanan taslak metin, komisyonun kurulmasını sağlayan ilgili birim, örneğin Adalet Bakanlığının bu konuda görevli birimi tarafından ilgili yerlere görüşe gönderilmekte, gelen görüşler çerçevesinde taslak üzerinde gerekli değişiklikler yapılmakta, daha sonra hükümet tarafından uygun görüldükten sonra, yasama organına gönderilerek kanunlaşma süreci başlatılmaktadır.

Diğer yandan, devlet teşkilatı içerisinde kanun yapımıyla ilgili kurulan ihtisas birimleri de kanun taslaklarını hazırlamaktadır. Bu cümleden olmak üzere, devlet başkanlığı, başbakanlık, bakanlık düzeyinde kanun yapım faaliyetleriyle görevli birimlerin kurulması örnek verilebilir.

2.1.3. Önceki Uygulamadan Yararlanma

Eğer (örneğin ceza kanunu, medeni kanun gibi) bir temel (kot) kanun taslağının hazırlanması söz konusu ise öncelikle bu alanda daha önce uygulanmış ya da uygulanmakta olan bir kanun bulunup bulunmadığına bakılmalıdır. Böyle bir kanun varsa, o güne kadarki uygulamada olumlu yönler ile özellikle olumsuz görülen, eksikliği duyulan ya da düzeltilmesi gereken yönler, değişik veri toplama yöntemleriyle geniş bir biçimde ortaya konulmalıdır. Daha önce uygulaması olan bir kanun ile ilgili kanun yapım faaliyetlerinde, “*önceki uygulama*” iyi tahlil edilirse bundan ciddi katkılar elde edilebilir.

Öncesi olmayan yeni bir kanun yapım faaliyetinde ise “*önceki uygulama*” imkânından mahrumiyet, faaliyetin yürütülme şekline bağlı olarak pek çok riski taşıyabilir. Özellikle ilk defa oluşturulmak istenilen kanun; “*ortak dil*”, “*ortak kültür*”, “*ortak tarihi geçmiş*” gibi benzerlikleri olmayan başka bir devletten aynen iktibas ediliyorsa, bu risk yüksek seviyede olabilir. Bunun tersinin olduğu

hallerde, bir başka anlatımla, ortak noktaların bulunduğu bir devletten yapılan iktibaslarda bu riskten neredeyse söz edilemez. Bu açıdan da Türk Dünyasını oluşturan devletler birbirleri açısından önemli bir potansiyele sahiptirler.

2.1.4. Ortak Değerlerin Önemini Fark Etme

Aynı dile sahip olmak, farklı dillere sahip devletlerin kanunlarını iktibas etmede bir başka ifadeyle kanunlaşma faaliyetlerinde, iktibas edilen devletin kanununu tam olarak anlayamama, yanlış tercüme etme, yeterince tercüme edememe gibi olumsuzluklara yol açabilmektedir. Oysa ortak dile sahip, özü bir sözü bir Türk Dünyasını oluşturan devletlerarasındaki kanun iktibas etmede anılan olumsuzluklar yaşanmayacaktır.

Öte yandan, kanunlar bir devletin sahip olduğu kültür, tarih, medeniyet gibi pek çok değeri yansıttığı için, bu değerlerin farklı olduğu bir devletin kanunu olduğu gibi alındığında (iktibas edildiğinde), alan devlet açısından kanunun birebir uyumundan söz etmek de oldukça güçtür. Bu önemli konuda da Türk Dünyasını oluşturan devletlerarasında ciddi imkânlar, kolaylıklar ve değerler kaynağı bulunmaktadır.

2.2. Kanun Yapımında Somut Adımlar

Kanun yapım faaliyetlerinde, pek çok yönden işbirliği mümkündür. Bir taraftan üniversitelerdeki akademisyenlerin, diğer taraftan bu alanda görev almış ya da sürekli bu görevde çalışanların tecrübelerinden yararlanılabilir.

Türk Dünyasını oluşturan devletler, öncelikle ikili olmak üzere bu konuda ortak komisyonlar oluşturabilirler ve söz konusu komisyonlar belirli bir takvim çerçevesinde çalışmalar yürüterek birbirlerinin yaşadığı deneyimlerden yararlanarak kanun yapım faaliyetlerini gerçekleştirebilirler.

Diğer yandan, işbirlikleri sonucunda üretilecek olan kanunların, uygulayıcı devletlerdeki sonuçları, oluşturulacak komisyonlarca belirli dönemlerle alan araştırması, istatistiki bilgilerin değerlendirilmesi, olumlu ve olumsuz yansımaların belirlenmesi gibi yöntemlerle tespit edilebilir. Elde edilen bilgiler çerçevesinde komisyonca önerilerde bulunularak kanun uygulamalarının geri dönüşümü takip edilebilir. Bunun, devletlerimiz arasındaki iletişimin artırılmasında, tecrübelerin paylaşımında önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

İkinci bölüm

Hukuk kurallarının uygulanmasında karşılıklı tecrübelerin paylaşımı ve ilişkilerin artırılması

1. Uygulamada İnsan Unsurunun Önemi ve İşbirliği

Mevzuat hükümlerinin uygulanması, hukuk alanındaki kanun yapım faaliyetlerinden sonraki en önemli ikinci konuyu oluşturmaktadır. Bir devletin mev-

zuat hükümleri soyut olarak ne kadar iyi olursa olsun, bunların olumlu sonuçları iyi uygulanmasıyla sağlanabilir. Bir başka anlatımla, uygulama, hukukun en önemli ve belirleyici safhasıdır.

İyi uygulamanın temel unsuru “*insan*”dır. Hukuk kurallarını uygulayacak insanın eğitimi ve yetiştirilmesi en başta gözetilmesi gereken husustur. Üstelik bu eğitimin sürekli güncelleştirilmesi gereklidir.

Uygulayıcıların eğitimi, en yaygın şekliyle görev yaptığı ülkesinde gerçekleştirilmektedir. Ancak eğitim, uygulayıcı ülkeyle sınırlı tutulmamalı, dünyadaki uygulama ve gelişmeler göz önünde bulundurulmalı, özellikle diğer devletlerin (bu bağlamda Türk Dünyasını oluşturan devletlerin) uygulamaları dikkate alınmalıdır.

2. İşbirliğinde Somut Adımlar Atılması

Türk Dünyasını oluşturan devletlerin hukuk kurallarının uygulanması konusunda oluşturulacak işbirliğinde ve varsa mevcut işbirliklerinin artırılmasında somut adımlar atılmalıdır.

Anılan işbirliği kapsamında, bir programa bağlı olarak bir devlet uygulayıcılarının, diğer devlete yapacakları çalışma ziyaretleriyle bizzat yerinde gözlem, müzakere, inceleme gibi araştırma imkânları sağlanmalıdır. Bu programla, ziyaret edilen devletin teşkilatı yapısı, farklı birimlerdeki çalışmalar ve çalışanlar tanınarak, bir bakıma yerinde uygulamalı eğitim gerçekleştirilecektir.

Diğer yandan, hukuk kurallarının uygulanmasında, görev alanlarına bağlı olarak yürütme ve yargı organlarının yaklaşımları ve tecrübeleri de farklılıklar taşımaktadır. Bu açıdan devletlerarasında yürütme ve yargı erkindeki görevliler arasında gerçekleştirilecek belli süreli görüşmelerle, karşılıklı tecrübe paylaşımlarına gidilebilir.

1.1. Hâkim ve Savcı Adayları ile Yargı Mensupları

Yargı organlarının mensupları ile hâkim ve savcı adaylarının karşılıklı olarak belirli sürelerle dönüşümlü görüşme, stajın belirli sürelerle işbirliğinde bulunan devlette yapılması gibi eğitim faaliyetleri, bilgi ve tecrübe paylaşımları gerçekleştirilebilir.

1.1.1. Türkiye Adalet Akademisi

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde 23.7.2003 tarihli ve 4954 sayılı Türkiye Adalet Akademisi Kanunu ile kurulan Türkiye Adalet Akademisinden söz etmek istiyorum.

Türkiye Adalet Akademisi:

- Eğitim faaliyetleri kapsamında; hakim ve savcılar, noterler, adli personel ile talepleri halinde avukatların meslek öncesi ve meslek içi eğitimi ve gelişmesi için kurslar açmak; belli alanlarda uzmanlık programları, seminer,

sempozyum, konferans ve benzeri etkinlikler düzenlemek; sertifika ile değerlendirilecek eğitim ve öğretim programlarını uygulamak; hukuk ve adalet alanında ilgili kurum, kuruluş ve kurulların hazırlayacakları eğitim plânlarının ve araştırma projelerinin yapılmasına ve yürütülmesine yardımcı olmak; hukuk ve adalet alanını ilgilendiren eğitim ve öğretim çalışmaları hakkında ilgili kurum, kuruluş ve kurullara görüş bildirmek,

- Meslek öncesi eğitim ve staj kapsamında;

Adli ve idarî yargı hâkim ve savcılarının meslek öncesi eğitimlerinin hazırlık ve son dönemlerini bu Kanun ve yönetmelik hükümlerine göre yürütmek, askerî yargı hâkim ve savcılarını ile noterlerin ve talep halinde avukatların stajlarında meslek öncesi eğitim programları düzenlemek, görevlerini gerçekleştirmektedir.

4954 sayılı Kanun'un, "*İşbirliği*" başlıklı 6. maddesinde Akademinin, ilgili uluslararası kurumlarla meslekî ve bilimsel ilişkiler kurabilmesi açıkça hükme bağlanmıştır. Bu işbirliği içerisinde, biraz önce belirtilen meslek öncesi ve meslek içi eğitim faaliyetleri yer aldığı gibi, işbirliğinin kapsamı bununla da sınırlı değildir.

Bu işbirliği kapsamında Türkiye Adalet Akademisinde, Türk Dünyasını oluşturan devletlerin örneğin hâkim ve savcı adaylarının belli sürelerle bulunmaları, staj eğitim faaliyetlerine katılmaları gibi programlar oluşturulabilir.

Halen Türkiye Adalet Akademisi Yönetim Kurulu Üyesi olarak, Akademimizin bu konuda işbirliğine hazır olduğunu açıkça ifade etmek isterim.

1.1.2. Diğer Yaklaşımlar

Türk Dünyasını oluşturan devletlerin mahkemeleri arasında ziyaret ve görüşmeler artırılmalı, savcılık ve mahkeme uygulamalarının yerinde görülmesi sağlanarak, tecrübelerin paylaşımı yoluna gidilmelidir.

Günümüzde iletişimin en hızlı ve kolay bir yolu olan "*bilişim alanı*" da işbirliğinde kullanılabilir. Öncelikle Türk Dünyasını oluşturan devletlerarasında "*ortak bir bilişim ağı*" kurularak, geliştirilmelidir. Dünyada örneğin "*Lizbon ağı*" gibi yapılar karşısında Türk Dünyasının ortak bilişim ağının olmaması önemli bir eksikliklerdir.

1.2. Ortak Yayın Faaliyetleri

Türk Dünyasını oluşturan devletlerin, üniversiteleri ya da yargı mensupları veya farklı birimleri arasında oluşturulacak yayın kurullarının koordinasyonunda yeni "*ortak süreli dergiler*", "*ortak süreli kitaplar*" çıkartılabilir. Bu yayınlarda, akademisyenlerin, uygulayıcıların ve diğer katılımcıların görüşlerine, tespitlerine, makalelerine yer verilebilir.

Diğer yandan, Türk Dünyasını eksen alan belirli dönemlerle "*ortak bir gazete*" çıkartılabilir. Bu gazetede, bir taraftan Türk Dünyasına ilişkin haberlere yer verilirken, diğer taraftan medeniyet, kültürler arası iletişim konuları somut olarak ele alınabilir. Belirli aralıklarla, gazetede Türk Dünyasının bir devletine, toplumuna öncelik verilerek, daha yakından tanıma imkânı oluşturulabilir.

Nitekim Türk düşünürü, fikir ve mücadele adamı olan İsmail Gaspıralı, bunun ilklerinden sayılabilecek örneği olan “*Tercüman*” gazetesini çıkararak böyle bir yayının ne kadar önemli olduğunu tarihin sayfalarında açıkça ortaya koymuştur⁴.

Unutulmamalıdır ki, insan bilmediğinin yabancısıdır; karşısındakini tanıdığı ve anladığı kadar değerlendirebilir; düşünebilir. Bu konudaki en önemli zafiyetlerden birisi de “*yanlış anlama*”dır. Zafiyetlerin giderilmesinin yolu ise birbirini tanıma, doğru bilgiler edinme, irtibat konusunda çaba harcamadır.

Bütün bu yaklaşımların, ülke halklarının birbirlerini daha yakından tanımalarına, küllenen ortak noktalarını canlandırmalarına ve yeni açılımları yakalamalarına büyük katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Hem Dünyada ve hem de Türk Dünyasında “*hukuk*” sahip olduğu birleştirici rolü nedeniyle, işbirliğinin, ortak faaliyetlerin ve pek çok alandaki ilişkinin doğrudan ya da dolaylı olarak temelini oluşturmaktadır.

Sözde kalan ve eyleme dönüştürülmeyen düşünceler, ne kadar uyumlu, samimi ve güzel olursa olsun, istenilen sonuçları sağlama gücünden yoksundur. Burada İsmail Gaspıralı'nın “*...hizmet etmek istiyorsan, elinden gelen işle başla*” sözüne vurgu yapmak isterim.

Şu ana kadar Türk Dünyası bağlamında açıklanan; ortak kanun yapım çalışmaları, hukuk alanında uygulamadaki tecrübelerin paylaşımı, ortak yayın faaliyetleri, teknolojik imkânların kullanılması ve ortak bilişim ağı kurulması konularında somut adımların atılmasında ise “*bütüncül*” bir yaklaşım tercih edilmelidir.

Bu yaklaşım tarzı, öneminin yanında belirtilen alanların birbirleriyle yakın ilgisine de dayanmaktadır. Üzerinde durulan konuların hiç birinin göz ardı edilmemesinden başka, atılacak yeni somut adımların özellikle “*sürekli*” olmasına büyük gayret gösterilmelidir.

Belirtelim ki suyun taşı delmesi akış gücünün yüksekliğinden değil, damla damla da olsa sürekliliğindedir.

⁴Edward J. Lazerini, (Çeviren : Bülent TANATAR), “İsmail Bey Gasprinskiy'in Perevodçik/Tercüman'ı: Modernizmin Bir Sözcüsü”, <http://www.ismailgaspırali.org/> (1.4.2009).

Summary**TURKISH WORLD AND LAW*****Ali KARAGULMEZ***⁵*(Constitutional Court of Turkey Republic, Turkey)*

In its broad sense, the concept of law will be discussed in the context of sharing mutual experience in the implementation of the rule of law with cooperation in the activities of "constitution" and "law", and the development of relationships.

⁵ Reporter-judge Constitutional Court of the Republic of Turkey